

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X

Makale Geliş | Received: 14.08.2024

Makale Kabul | Accepted: 27.09.2024

Atıf | Cite as: Füsün Kara, "Stalin'in Türkiye'deki Beyaz Ruslar Politikası", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(2), Aralık 2024, s. 81-90.

DOI: <https://doi.org/10.56252/turktarars.1533077>

STALİN'İN TÜRKİYE'DEKİ BEYAZ RUSLAR POLİTİKASI

Füsün KARA*

Öz

Beyaz Ruslar Rusya'da yaşanan çatışmalardan etkilenip, zor şartlar altında göç etmiş, İstanbul'a ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerine yerleşmişlerdir. Bolşeviklerle olan çatışmalarından dolayı Beyaz Ruslar olarak adları zikredilen geçmişten günümüze yaşamış olunan mülteci yaşam tarzını yaşamak zorunda kalmıştır. 1917 devrimi sonrasında Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden başka ülkelere geçmek isteyen sığınmacılar, üç dalga halinde hareket etmişlerdir. İstanbul, sığınmacılar için en yakın ve güvenli yer olmanın yanında istasyon görevi de görmüştür. Belirli bir sınıfa içermeyen Beyaz Ruslar arasında yoksul ve eğitimsiz kesimin yanında farklı etnik din ve kökenden olanlarda bulunmaktaydı. İtilaf Devletleri Beyaz Rusları hem Ankara Hükümetine hem de Bolşeviklere karşı kullanmayı denemiş, ancak bu amaca istedikleri gibi yönlendirememişlerdir. Beyaz Rusların şehirde barınabileceği yerler, şehrin hem işgal güçleri hem de başka göçmenlerle dolu olması nedeniyle oldukça sınırlı bir durumdaydı. Tüm olanaksızlıklara ve şehirdeki izdihama rağmen boş bulunan her yere, yerleştirilmeye çalışılmıştır. Beyaz Rusların yerleştirilmesi konusunda yerli halk ve itilaf güçleri arasında birtakım problemlerde olmuştur. 1924 Ekim'inde Seyrüsefer Talimatnamesi adı altında Beyaz Rusların Türkiye'ye gelmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Bunun üzerine Türkiye Sovyetlere 1925 yılı dostluk ve tarafsızlık antlaşmaları çizgisinde asla mülteci kabul etmeyeceğine dair söz vermiştir. Türkiye'de kalanların ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına başvurmalarını zorunlu kılmıştır. Bu tarihlerde Türkiye işgal dönemi boyunca itilaf devletleri tarafından Beyaz Rusların yerleştirildiği Rus büyükelçiliğini, konsoloslukunu ve binalarını 1924 tarihine kadar Sovyet Hükümetine devretmiştir. 1936 yılına gelindiği zaman ise Beyaz Rusların toplu halde vatandaşlığa alındığı görülmektedir. İtilaf devletlerinin kontrolünde İstanbul'a yerleşen Beyaz Ruslar önce karantınada tutulup sonra sivil olanlar İstanbul'daki askeri birlikler ise, Çatalca, Gümrü ve Gelibolu'ya yerleştirilmişlerdir. İstanbul bu halkın özgürlük alanı olmuştur. Bu çalışmada Stalin dönemindeki Türkiye'ye sığınmış olan Beyaz Rusların, İstanbul ve civarına iskan, Stalin'in Türkiye'deki Beyaz Ruslar politikası analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Beyaz Ruslar, Türkiye, Göç, Politika.

STALIN'S POLICY TOWARDS WHITE RUSSIANS IN TURKEY

Abstract

The White Russians were affected by the conflicts in Russia and migrated from their country under difficult conditions to Istanbul and various parts of Turkey. Due to their conflicts with the Bolsheviks, the White Russians, who were referred to as such, had to live the refugee

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, emilfkara@firat.edu.tr, Orcid:0000-0002-2100-1788.

lifestyle that has been lived from the past to the present. After the 1917 revolution, refugees who came to stay in Turkey or to go to other countries through Turkey moved in three waves. Istanbul was the closest and safest place for refugees, as well as serving as a way station. Among the White Russians, who did not include a specific class, there were poor and uneducated people, as well as those of different ethnic religions and origins. The Allied Powers tried to use the White Russians against both the Ankara Government and the Bolsheviks, but they could not direct them as they wanted to this end. The places where the White Russians could stay in the city were quite limited, as the city was full of both occupying forces and other immigrants. Despite all the possibilities and the crowds in the city, attempts were made to settle in every vacant place. There were some problems between the local people and the Allied Powers regarding the settlement of the White Russians. In October 1924, under the name of the Navigation Regulations, the White Russians were strictly prohibited from coming to Turkey. Turkey also promised the Soviets that it would never accept refugees in line with the 1925 friendship and neutrality agreements. It made it mandatory for those who remained in Turkey to apply for citizenship of the Republic of Turkey. During these dates, Turkey transferred the Russian embassy, consulate and buildings where the White Russians were settled by the Allied Powers during the occupation period to the Soviet Government until 1924. By 1936, it was seen that the White Russians were granted citizenship en masse. The White Russians who settled in Istanbul under the control of the Allied Powers were first kept in quarantine and then the civilians were placed in the military units in Istanbul, Çatalca, Gümrü, and Gelibolu. Istanbul became the area of freedom for these people. In this study, during the Stalin period in Istanbul and its surroundings and Stalin's policy towards White Russians in Turkey were analyzed.

Key Words: USSR, White Russian, Turkey, Migration, Politics.

Giriş

Bolşeviklerin yazmış olduğu tarihe baktığımız zaman kendilerini endüstriyel işçi sınıfının partisi olduğu olarak iddia etmektedirler. Bu çalışmada özellikle Stalinizm dönemini incelemek sureti ile Beyaz Rusların ülkelerini hangi sebeplerle terk etmek zorunda kaldıklarını vurgulamaya çalıştık. İnsanoğlu hiçbir zaman zor şartları göze alarak ülkesini asla terk etmez. Dünden bugüne insanoğlunu göçe zorlayan en büyük etken ülkelerinde insanlık dışı bir yaşama mahkûm bırakılmalarıdır. Bu çalışmamızın konusu olan Stalin dönemindeki göçleri analiz edecek olursak, bu dönemde gördükleri her türlü baskı, büyük etken olmuştur. Halbuki İhtilal yıllarında halklara eşitlik ve özgürlük hakkı tanıyacıkları sözünü veren, Lenin ve beraberindeki komünist liderler tam tersine adeta insanlara nefes alma fırsatı dahi tanımamışlardır ve devamlı bir iç çatışma söz konusu olmuştur. Bu çalışmada; Stalin döneminde uygulanan acımasız politikalarından, bu baskı politikasından rahatsız olan ve canlarını kurtarmak amacıyla akın akın Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan insanların, buradaki yaşam şartlarını analiz etmeye çalıştık.

Bolşeviklerin iktidarı ele geçirdiği 1917 devrimi Rusya için etkisi yıllarca sürecek bir dönemin başlangıcı olmuştur. Rusya yaptığı anlaşma ile savaştan çekilme kararı alınmış, ülkede yeni bir siyasal sistem kurularak, mülkiyetler kaldırılmış Çar II. Nikola'nın ailesi ile birlikte 1918 tarihinde öldürülmesi üzerine Rus Coğrafyasına yayılan bir iç savaş çıkmıştır. Çarlık rejiminin devamını destekleyenler ile Bolşevikler arasında çıkan iç savaş 1922 yılına kadar sürmüş, Rus topraklarından kaçış ise 1919 tarihinde başlamıştır.

Muhalefetin liderliğini üstlenenler, Kızıl Bolşeviklerle savaştıkları için eski Çar İmparatorluğu ordusunun Kazaklar Tatarlar gibi kimi ulusların kaderlerinden oluşan Beyazlar olarak anılan subayları olmuştur. Beyaz ordu birlikleri müttefik devletlerden aldıkları yardımla kontrolü sağlarken, halkın desteğini arkasına alan Kızıl Ordu

sonradan üstün konuma geçmiştir. Öldürülen beyaz ordu komutanlarının yerine Anton Denikin (1872-1947) ve General Baron Piotr Vrangel 1878-1928 geçmiş ancak Vrangelin Kırım'da bulunan askerleri Kasım 1920'de Kızıl Ordu karşısında yenik düşünce Beyaz ordu tamamıyla saf dışı edilmiştir¹. Savaşı kaybetmelerinin yenilgileri ile ilgili olarak zorunlu askerlik çağrısıyla kurulan Kızıl Ordunun tam bir askeri disipline sahip olması önemli bölgelerin, kontrollerini ellerinde tutarak kaynaklarını cepheye yönlendirebilmeleri ve yerel halk üzerindeki etkin propagandalarından ötürü halkın desteğini almaları şeklinde açıklanabilir. Özellikle Bolşeviklerin beyazları yabancı devletlerin ajanı olarak değerlendirmeleri, Beyaz Ordunun saygınlıklarını kaybetmesine, yapmak istedikleri seferberliklerin aleyhlerine sonuçlanmasına neden olmuştur².

Bolşevik İhtilali ve Beyaz Ruslar

Rusya'daki iç savaş nedeni ile 1917-1920 tarihleri arasında başka ülkelere iltica edenlerin sayısının 3 milyon olduğunu bildirmektedir. 1917 devrimi sonrasında Türkiye'de kalmak ya da Türkiye üzerinden başka ülkelere geçmek üzere gelen sığınmacılar üç dalga halinde hareket etmişlerdir. İstanbul sığınmacılar için en yakın ve güvenli yer olmanın yanında bir ara istasyon görevi de görmüştür. Beyaz Rusların Türkiye'ye geldiği tarihlerde İstanbul İtilaf devletlerinin çoğunluğu Rus aristokratları ve zengin burjuva sınıfıydı. Bu kesimin ağırlık kazandığı Nisan 1919 tarihindeki birinci dalğanın ardından 1920 ilkbaharında Kırım'da kesin yenilgiye uğramalarından sonra Beyaz Ordunun komutanı General Vrangelin'de aralarında bulunduğu asker ve sivillerin geldiği diğer bir dalga olmuştur. Belirli bir sınıfı içermeyen Beyaz Ruslar arasında yoksul ve eğitimsiz kesimin yanında farklı etnik din ve kökenden olanlarda bulunmaktaydı.

İtilaf Devletleri, Beyaz Rusları hem Ankara Hükümetine hem de Bolşeviklere karşı kullanmayı denemiş ancak bu amaca istedikleri gibi yönlendirememişlerdir. Bunun nedenleri arasında Beyaz Rusların bu devletlere güven duymamış olmalarıdır. İç savaşta Bolşeviklere yenilerek Kırım'dan gemilerle kaçarken kendilerine yardımcı olan bu devletlerin beraberlerinde getirmiş oldukları olan biten her şeye el koymaları bu güvensizliği tetiklemiş ayrıca İtilaf Devletleri yetkililerinin ve polisin İstanbul'daki Ruslara kötü davranmaları etkili olmuştur³. Beyaz Rusların şehirde barınabileceği yerler, şehrin hem işgal güçleri hem de başka göçmenlerle dolu olması nedeniyle oldukça sınırlı bir durumdaydı. Tüm olanaksızlıklara ve şehirdeki izdihama rağmen boş bulunan her yere, yerleştirilmeye çalışılmıştır. Beyaz Rusların yerleştirilmesi konusunda yerli halk ve itilaf güçleri arasında birtakım problemler de olmuştur. Özellikle yerleştirme gerekçesiyle bazı evlere zorla el konulmuş olması yerli halkı fakirliğe mahkûm etmiştir⁴. Beyaz Rusların yaşamlarını kurdukları şehirlerin iktisadi ve kültürel hayatlarında iz bırakmış rolleri vardır. Hayatını idame ettirmek için her türlü işte çalışmak zorunda kalana Beyaz Ruslar sayesinde eğlence hayatından modaya gelinceye kadar farklılıklar yapılmıştır. Beyaz Rusların Türkiye'den ayrılmaları 1921 yılından

¹ Tülay Baran, "Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 22/64, s. 127.

² Ramin Sadıgov, "Rus İç Savaşı'ndan Sonra Türkiye'ye Sığınan Göçmenlerin Gelibolu Günleri", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 51, Güz 2016, s.128.

³ Kezban Kaplan, "Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti İle Olan İlişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32/2, 2017, s. 297-325.

⁴ Oya Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, Libra Kitap, İstanbul 2010, s. 242.

itibaren başlamıştır. 1923-1925 yılları arasında göç faaliyetleri yoğunluk göstermiştir⁵. 1923 yılında Milletler Cemiyeti vasıtasıyla Beyaz Ruslar Türkiye’den ayrılmış ve Bulgaristan, Amerika Fransa ve Çekoslavakya⁶ gibi ülkelere gönderilmişlerdir⁷.

Komünist Hükümetin ileri sürmüş olduğu şartları kabul etmek sureti ile ülkeye çok azda olsa dönüş yapılmıştır. Geri dönüşleri teşvik eden sosyalistlerin amacı Vrangal liderliği altındaki Menşevikleri bertaraf etmektir. Bolşevikler genel hükümler dahilinde Beyaz Rusları affederek kazanma yoluna gitmişlerdir. Elbette bunlar ülkelerine döndüklerinde eski serbestiyetleri asla olmayacaktır. Zaman zaman cezalandırıldıkları yolunda bilgiler de mevcuttur⁸. Türkiye’deki Beyaz Rusların yaşam şartlarını statülerini öğrenmek amaçlı Sovyet Rusya’dan devamlı heyetler gelip gitmiştir. Amaç, ortadadır; bunların siyasetle uğraşmalarını yasaklamak, gözetim altında tutmak. Nitekim 1922 yılı nisan ayında gelmiş olan heyet incelemeler yaparak siyasetle uğraşmayanların, Rusya’ya dönebilecekleri beyanında bulunarak heyetin başkanı Doktor Zalkin ve Potemkin, İstanbul’un teslim edildiği vatana dönmeleri için çaba harcamıştır. İstanbul’un teslim edildiği 6 Ekim 1923 tarihinden itibaren İstanbul yönetimi Ankara Hükümetine geçince, Rus mülteciler ne olacak konusu tartışılmıştır. Ankara Hükümeti aracılığı ile temas kurulmuş yurda dönmek isteyenlere hak verilmiştir Türk Sovyet anlaşması çizgisinde Potemkin, 28 Ekim 1923de Türkiye’ye gelmiş Ruslarla görüşmüştür⁹. Ankara Hükümetinin bu heyete tek bir şartı bulunuyordu asla komünizm propagandası yapmayacaklardı.

1924 Ekim’inde Seyrüsefer Talimatnamesi adı altında Beyaz Rusların Türkiye’ye gelmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Türkiye bununla birlikte Sovyetlere 1925 yılı dostluk ve tarafsızlık antlaşmaları çizgisinde asla mülteci kabul etmeyeceğine dair söz vermiştir. Türkiye’de kalanların ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına başvurmalarını zorunlu kılmıştır bu tarihlerde Türkiye, işgal dönemi boyunca itilaf devletleri tarafından Beyaz Rusların yerleştirildiği Rus büyükelçiliğini, konsolosluğunu ve binalarını 1924 tarihine kadar Sovyet Hükümetine devretmiştir¹⁰.

Türkiye bu kaos içerisinde direnirken diğer taraftan da komünist propagandasına karşı önlemler almayı birinci görev ad etmiştir. Beyaz Rusların Sovyetler aleyhindeki propagandalarını da yasaklamıştır. Beyaz Rusların İstanbul’da yayınladıkları gazeteler 25 Mayıs 1926 tarihinde yasaklanmıştır. 11 Kasım 1926 tarihinde Türk ve Rus Dış İşleri Bakanları ile gerçekleşen Odessa müzakerelerinde Sovyet Rusya aleyhinde görüşmelerde gündeme getirilmiş olup, Rusya, bu faaliyetlerin artık durdurulmasını Türkiye’den talep etmiştir¹¹. Bunun üzerine Rusya aleyhine olan tüm faaliyetler sona erdirilmiştir. Bu yayınlara arasında Rus ismi ile yayınlanmış olan gazetede bulunmaktadır¹². Beyaz Ruslara tanınmış olan oturma vesikası 5 yılı doldurunca ülkeyi terk etmeleri istenmiştir. Bu döneme baktığımız zaman Beyaz Rusların sayısının oldukça cüzi bir rakama düştüğünü görmekteyiz. Geriye kalmış olanların Türkiye açısından tehlike arz ettiği İstanbul’un dışındaki bölgelere dağıtılmıştır.

⁵ Svetlana Uturgauri, “Beyaz Ruslar ve Kemalist Türkiye”, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2015, s. 3249.

⁶ Macar, s. 242.

⁷ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1999*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 567.

⁸ Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri, Beyaz Ruslar*, Tarihiçi Kitabevi, İstanbul 2012, s. 2140.

⁹ BOA 22-51.

¹⁰ BOA 22-62.

¹¹ BCA 19-35-3.

¹² BCA 86.

Beyaz Rusların Sovyet Rusya aleyhine Cumhuriyet arşivindeki belgelere baktığımız zaman Beyaz Rusların ancak aldıkları özel izin vasıtası ile Türkiye'ye giriş çıkış yapmak, çalışmak ya da vatandaşlığa geçmek için başvuruları olduğunu biliyoruz. Özel izin neyi ifade ediyordu. Türkiye'ye geldikleri zaman asla bir daha ayrılmayacaklardı. 1934 tarihli bir belgeyi incelediğimiz zaman 1928 yılında Türk vatandaşı olan bir aileye 1289 numaralı tabiiyet kanunu uygulanmış, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmiş olan bu ailenin çocukları reşit olmadığından eski kanuna göre yabancı sayılmış, reşit olduktan sonra vatandaş olarak kabul edilmiş ve bu çocuk Fatma Aliye adını almıştır. Vatandaşlık kanunu yürürlüğe girmiş olması ile 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren vatandaşlık hakkını kazanmıştır¹³.

1936 yılına geldiği zaman ise Beyaz Rusların toplu halde vatandaşlığa alındığı görülmektedir. Kararname gereğince, Türkiye'de beş yıl oturma süresini doldurmaları ve vatandaşlık hakkı almalarına engel bir durum olmadığından 986 ailenin Türk vatandaşlığına alındığı açıklanmıştır¹⁴. Sovyet yetkililerin görüşmeler esnasında 1917 devrimi sonrası, Türkiye'ye kaçan Beyaz Rusların Batı'ya gitmelerinin yasaklanmasını, özel mülkiyetin ve serbest ticaretin önüne geçmeyi istenmiştir.

Türk Sovyet ilişkilerinde Ankara komünizme kaşı hep tetikte olmuştur. Cumhurbaşkanı Mustafa kemal 14 Eylül 1934 tarihinde imzalanan bir kararnamede Hasan Ali Yücel tarafından kaleme alınan Stalin diyor ki adlı eser zararlı eserlerin zararlı yazıları gerekçe gösterilerek matbuat kanununun 51. Maddesi gereğince toplattırılıp satışı yasaklanmıştır¹⁵. 6 Mayıs 1940 tarihinde Stalin ile ilgili portrelerin albüm komünist propagandasına yönelik olması dolayısıyla ülkeye sokulması yasaklanmıştır¹⁶. 31 Mayıs 1943 tarihinde ise Harbin Meşhur Adamları: Jozef Stalin adlı kitabın dağıtımı durdurulmuştur. 3 Ağustos 1944 tarihli kararnamede Stalin'i konu edinen Almanca kitap ve bu kitabın Fransızca tercümesi toplatılarak yasaklanmıştır¹⁷. Rusya'da Bolşevik İhtilalinden sonra, iltica edenlerin çoğunluk kısmını zengin burjuva kesim teşkil etmiştir. Bunlar, Nisan 1919 birinci dalganın ardından 1920 yıllarında Kızıldordu'ya karşı mağlup olan Beyaz ordu subayları aynı yılın sonbahar aylarında ise ordunun komutanı General Vrangel'in de aralarında bulunduğu asker ve sivillerin geldiği diğer bir dalga oluşturmuştur. Belirli bir sınıf olmayan Beyaz Ruslar yoksul ve eğitimsiz kesimim yanında farklı din ve etnik kökenlere sahip olanlarda vardı¹⁸.

Geçmişten günümüze mülteci hareketlerini gözlemlediğimiz zaman çok zor yaşam koşullarında açlık ve sefalet içerisinde tüm eziyetleri göze almak sureti ile yola çıktıkları bir gerçektir. İtilaf devletlerinin kontrolünde İstanbul'a yerleşen Beyaz Ruslar önce karantinada tutulup, sonra, sivil olanlar İstanbul'da bulunan askeri birlikler ise, Çatalca, Gümrü ve Gelibolu'ya yerleştirilmişlerdir. İstanbul bu halkın özgürlük alanı olmuştur¹⁹.

Bolşevikler ihtilal düşüncesini büyük bir tutku ile sarılmış olsalar bile, bu kolay bir zafer asla olmamıştır. Savaştan yenilgi ile çıkan Bolşevik liderler bir taraftan çıkmayı düşünürken diğer tartan zorlu bir dönemin onları beklediğini çok iyi biliyorlardı. Sanayideki işçi sınıfının daha az sayıda büyük şehirlerde yoğunlaşması nispeten

¹³ BCA 124-886-4.

¹⁴ BCA, 65,45,8.

¹⁵ BCA 65, 45, 8.

¹⁶ BCA 68-75-19.

¹⁷ BCA 91-41-15.

¹⁸ BCA 52 53.

¹⁹ Jojn Delon, Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s.21.

²⁰ Shelia Fitzpatrick, Kısa SSCB Tarihi, Say Yayınları, İstanbul 1922, s.39.

buralarda devrimci organizasyonun işlerini bir nebze de olsa kolaylaştırdı. İşte burada Beyaz Rusların zengin kısmının savaş başladığı dönemden başlamak üzere ayrılmış olması tehlike arz ediyordu.

Ruslar yeni kurulmuş olan iktidarlarını Marksist bir disiplin içerisinde ülkeyi sosyalizm rejimine sokmak için bir Proleterya diktatörlüğü olarak tanımlayacaklardır. Aslında doğru olan kavram diktatörlüktü. Sadece göz boyayan sahte Parlemlenterler vardı. Savaştan çekilmesinin ardından iç savaşın kanlı ve acımasız olması karmaşık öfke ve ihtilaf mirasları bırakılmış altında tutuldular, eyaletler adeta kan gölüne bürünmüş, anarşi ve karışıklık, buralarda hüküm sürüyordu. Sınırlarda, Bolşeviklere galebe çalan ve tekrar çarlık dönemine girmek isteyen çarlık idaresi ordusunun subayları tarafından yönetilen ve İngiltere Fransa ayrıca Birleşik Devletler, Japonya tarafından az da olsa destek bulan Beyaz Ruslar ortaya çıktı²⁰. Bolşeviklerin, özellikle bu kesimi vatan haini olarak suçlamaları barizdir. Bunların istikrarsız rejimler kurmuşlardı. İç savaş esnasında muharebelerin siperler boyunca yaşanan kanlı çatışmalara karşılık Beyaz Rusların subay bolluğu yaşaması, sıradan er bulmakta ise kızılardan çok daha fazla güçlük çekiyorlardı müttefiklerden aldıkları destek askeri gidişatı tersine çevirmesi için yeterli olmasa da Rus nüfusu içinde yabancı müdahale karşısında kızgınlık yaratmıştır. Koordine olamayan ve genellikle kötü idare edilen Beyaz Ruslar, ulaşım ve dağılım ağları merkezden dışarıya akan büyük bir ülkenin etrafına dağılmış olmanın dezavantajını yaşıyordu. İç savaşın sona ermesi beyazların büyük bir göçüne yol açtı, güney sınırları aşanların çoğunluğu Yugoslavya, Çekoslavakya ve Bulgaristana yerleşti, *Çin ile doğu sınırını aşanlar ise Mançurya'daki bir Rus şehri olan harbine vardı*. Elitlerin büyük kısmının dâhil olduğu bir ila iki milyon kişinin göçü, yeni rejim için büyük bir yetenek kaybı oldu ancak muhtemelen politik bir tehlikeyi de kalıcı olarak ortadan kaldırdı.

Lenin'i Ekim devriminin icatçısı olarak kabul edilir ama Stalin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurucusudur. Ekim İhtilalini takip eden günlerden sonra Kızıl Ordu'nun kurucusu Troçki, Marksist kuramı, sürekli yeni yeni devrimler yapmak için çaba vermiştir. Stalin ile tartışmalar yaşandığı dönemlerde Stalin kuramsal alanda bir anda atılım yapmış ve tek ülkede sosyalizm teorisini ortaya koymuştur²¹. Sosyalist bir ekonomi kurmak sureti ile ülkeyi kalkındırmayı planlamıştır. Sovyetlerde güçlenecek olan komünizmin diğer ülkelere de yayılmasını istiyordu Stalin için önemli olan tek şey devletin güçlendirilmesi olmuştur Stalin 1951, 254. Buradan şunu anlıyoruz şayet bir rejim değişiyorsa mutlaka ekonomik bir kriz vardır ve sadece Sovyet Rusya için değil, tarihte dünyada tüm toplumlarda ekonomi idare sistemini de belirlemektedir. Bu bağlamda, ekonomi alanında güçlenmek nasıl olacaktı; böyle bir hedefin hemen gerçekleşmesi için tüm halkların köle gibi çalıştırılması vasıtası ile olabilirdi. Tarım ülkesi olan Rusya, ancak sanayi devrimini gerçekleştirebilirse sosyalizmi tam anlamı ile hem kendi ülkesine hem de çevresindeki ülkelere kabullendirebilirdi. Batı sanayi devrimini yaparken sanayi birikimini dış kaynaklardan sağlarken hiçbir dış kaynağa sahip olmayan Rusya ancak hâkimiyeti altında bulunan toprakları sömürgeleştirerek insanları hiçe sayarak köle gibi durmadan çalıştırmakla yapacaktır²².

²¹ Vera Dunham, *In Stalins Time Middle Class Values in Soviet Fiction*, Cambridge University Press, New York 1976, s. 72.

²² İsmail Görgeç, "Rusyada Stalinizmin Doğuşu", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 10/2, s. 229.

Stalin'in Türkiye'deki Beyaz Ruslar Politikası

Stalinizm, uygulamaları ile bir yandan yerli halkın elindekilere el koyarken, siyasi baskıyı arttırmış, ona karşı gelenler tutuklanmış, katledilmiş, çalışma kampları adı altında acımasızca çalıştırılmış ya da sürgüne gönderilmiştir. 1927 yılında sanayileşme gerçekleştirilmiştir. Ancak kıtlık ve ölüm oranında büyük bir artış olmuştur. Muhalefeti nedeni ile, Troçki'nin sürgün edilmesi artık Stalinizm döneminin tam anlamı ile başladığı dönem olacaktır. Stalin in baskı rejimi 1938 yılında milyonlarca kişi tasfiye edilip tutuklanmış sürgüne gönderilmiş ve kurşuna dizilmiştir²³.

Bugün tüm dünya bu olayları utanç yılları olarak naklederken Stalin, “kapitalizmin ülkedeki son köklerini de kazıdık, sosyalizm tarım alanında büyük ilerleme kazandı Orta Asya'da Sovyet iktidarı tamamen sağlamlaştırıldı” diyecektir²⁴.

İkinci Dünya Savaşında batı ile uzlaşma sağlayan Sovyet Rusya, Almanların yenilgiye uğraması ile birlikte daha çok güçlenmiş savaşın sona ermesiyle batılı devletleri endişeye düşüren komünizmi dünyaya yayma siyasetini, gündeme getirince batıyı kendinden uzaklaştırmıştır. Stalin Soğuk Savaş Dönemi olarak adlandırdığımız iki kutuplu dünya döneminde yaşamını yitirmiştir. Stalinizm dönemi, siyasal gücün tek elde toplandığı baskı, teröre dayalı bireyleri pasif kurbanlar olarak gören bir idareci olarak tarihe adını yazdırmıştır. Stalin'in kendi halkına açtığı savaşın kapsamını değerlendirirken kamplarda kaç kişinin öldüğünü bilmediğini bu rakamın tahmini olarak 15-20 milyon kişi olduğu ifade edilmiştir²⁵.

1920li yıllardan itibaren kendisini çevreleyen batılı devletlerin baskılarını ortadan kaldırmak sureti ile içteki problemlere birlikte çözüm aramak için diplomatik müzakerelerde bulunmuşlardır. Türkiye'nin kurtuluş savaşını sürdürdüğü yıllarda, Sovyet Rusya'nın da bu devletlerin bazıları ile mücadele halinde olması iki devletin çıkar birliği adına birbirine yaklaştırmıştır. Ankara Hükümetinin en önemli yardım kaynağı ve askeri malzemeyi Rusya'dan temin etmiştir. Bolşevik idaresi Ankara Hükümeti ile ilk iletişim kuran ilk yönetimlerden biri olmuş, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü kabul ederek kapitülasyonları reddeden ilk ülkedir. Rusya için Türkiye'nin savaşı kazanması hem boğazlarının denetiminin müttefiklerden çıkması hem de güney sınırlarını güvence altına almak demektir. Diğer taraftan Ankara ile olumlu ilişkiler kurması bir anlamda hâkimiyeti altındaki Türklerinde güvenini kazanmak demektir.

İki taraf arasında yazılan mektuplardan, acilen diplomatik ilişkilerin kurulması teklif edilmiş, Rusya'nın bağımsızlık savaşı için yardımda bulunması talep edilmiştir. Karşılık olarak ise Türkiye sömürgeci güçlere karşı mücadele edecekti. Stalin'i bu dönemde Türklerin yaşadığı bölgeleri ile iyi ilişkiler kurma isteği son derece doğaldır. Türkiye açısından da aynı durumu düşünmeliyiz. Stalin, 1920 yılı Ekim ayı içerisinde Bakü'ye gönderilerek Memduh Şevket bey ile görüşmeleri sonrasında başlamıştır. Yusuf Kemal Ali Rıza Nur ve Ali Fuat Paşanın temsil ettiği Türk heyeti 22 Şubat 1921 tarihinde Stalin, '6 Şubat tarihinde ise Dış işleri Bakanı ile görüşmek sureti ile resmi temasları başlatmıştır²⁶. Böylece iki devlet arasında 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Sevr Antlaşmasını kabul etmeyerek e yeni Türkiye Cumhuriyetinin Misakı Milli sınırlarını tanımıştır. Lozan barış antlaşması görüşmelerde

²³ Isaac, Deutscher, *Stalin*, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1969, s. 31.

²⁴ Vladimir Josef Stalin, *Eserler 1938*, C. 15, İnter Yayınları, İstanbul 1951, s. 374.

²⁵ Abraham Ascher, *Kısa Rusya Tarihi*, Nadir Kitap, İstanbul 2020, s. 20.

²⁶ Stefanos Yerasimos, *Türk Sovyet İlişkileri*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1979, s.217.

de İngiltere ve Fransa'ya karşı boğazlar üzerinde mutlak egemenliği içeren Türk tezini savunan savaşta yer almıştır.

Stalin'in dış politika çizgisi, Rusya'ya, yönelik herhangi bir birliğin önünde durmaktı. Doğal olarak zaman zaman da bir takım konularla ilgili aralarında problemlerde olmuştur. Türkiye iki ülkenin ilişkiler içinde olduğu dönemde dahi devamlı komünizm karşı siper olmuştur. Türkiye'nin komünizme bakış açısı ayrıca Osmanlı borçları ile ilgili batı ile yaptığı antlaşmada, çarlık döneminin borçlarını kabul etmemiş olması Sovyet Rusya için emsal karar olarak görüldüğünden iki ülke arasında pürüzler ortaya çıkarmıştır. İki ülkenin gergin bir dönem yaşadığı bu yıllarda Ankara'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Büyükelçiliğinin açılmasından sonra iki ülkenin sınırlarının kesin olarak belirlenmesine ilişkin bir protokolün imzalanması gelir. Takip eden yıllarda Türkiye ve Sovyet Rusya arasındaki siyasi ilişkiler, 1928 yılından itibaren uluslararası gelişmelere göre şekillenmeye başlamıştır. Sovyetlerin teklifi üzerine, Türkiye, 27 Ağustos 1928 tarihinde saldırı savaşını yasaklayan Briand- Kellogg paktını imzalamıştır. Bu anlaşma ve protokoller Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki siyasi ilişkiler paktın imzalanmasından önce bu paktın Doğu Avrupa ülkelerinde de kabul edilmesi ile birlikte ancak 1 Nisan 1929 tarihinde Litvinof Protokolünü onaylamıştır. Bu anlaşma Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki yakınlaşmaların diğer örnekleridir²⁷. 1932 yılında Başbakan İsmet İnönü SSCB ye resmi ziyarette bulunmuş, bu ziyaret sonucunda Sovyetler Türkiye'ye kredi vermiş uluslararası alanda işbirliğinin yapılması hususunda mutabakat sağlanmıştır. Sovyetler Türkiye'ye kredi vermiş, bu bağlamda ekonomik kalkınmasında etkili olması yanı sıra batılı devletlerinde Türkiye'yi yanına çekmeye çalışan batılı devletlerinde kredi vermesinin önünü açmıştır.

Uluslararası koşullarda şekil değiştirmeler nedeniyle Türkiye Boğazların statüsünü yeniden gündem konusu olarak sunmuştur. Sovyet Rusya konferansında boğazların Karadeniz'e kıyısı olmayanların savaş gemilerine kapalı olmasını ve silahlandırılmasında kendi desteğinin kabul edilmesini istemişse de bu isteği diğer devletler tarafından kabul edilmemiştir. Sovyet Rusya'nın talebinin reddedilmesi iki ülke ilişkilerinde gerginliğin nedeni olacaktır.

1930 yıllarına kadar iki ülke ilişkilerinde işbirliğinin kazanımları büyük olmuştur. Kırimdan kaçarak Türkiye'ye sığınan mültecilerin sayısı belirsizdir. Çünkü süreklilik gösteren bir durum söz konusu idi. Yaklaşık bir rakam verecek olursak 190 gibi idi diyebiliriz. Bunlar ülkeyi geçiş noktası olarak kullanırken cüzi bir kısım da yaşadıkları şehirlerde yerleşme kararı alarak bu bölgelerde kalmışlardır.

İttifak devletleri cephesinden hadiseye baktığımız zaman, bir taraftan Ankara Hükümetine diğer yandan Bolşeviklere karşı kullanmayı denemiş, fakat başarılı olamamışlardır. Neden ne idi diye düşünecek olursak Beyaz Ruslar bu devletlere asla güven duymamışlardır. İç savaşta Sovyetlere yenilerek Kırimdan gemilerle kaçarken beraberlerinde getirmiş oldukları malları talan etmeleri güvensizliği arttırmıştır.

Ankara Hükümeti Kurtuluş savaşı günlerinde Sovyet yardımına gereksinimi vardı Buna rağmen oldukça sert kararlar almamıştır Sovyetlerle ters düşmeyecek bir siyaset izleyerek zaman zaman da Moskova'nın isteklerini karşılamıştır. Mültecilerin binip kaçtıkları gemi ve özellikle bunların beraberlerinde götürdükleri, silah, askeri mühimmat ve teknelerin kaçırılması, Sovyet hükümetini haklı olarak endişeye sevk

²⁷ Kezban Kaplan, "Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mücadelecilerinin Anadolu'daki Yaşamları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 34/1, s. 1

etmiştir²⁸. İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman batılı devletlerin desteğini alan Sovyet Rusya, Almanya yenilince güç kazanmıştır.

Sonuç

Türk Rus ilişkileri yüzyıllara dayanan bir komşuluk ilişkisi olup, Türkistan dediğimiz coğrafyanın Rus hâkimiyeti altına girmesi ile birlikte, Rus nüfuzu Türkler üzerinde ağır bir etki bırakmıştır. Birinci Dünya Savaşına girmiş olan Rusya'nın mağlup olması ile birlikte 1917 devrimi meydana gelmiştir.

Çarlık Rusya'sını 1917 İhtilaline hazırlayan iç çatışmalar, halkların üzerinde acımasızca uygulanan baskı rejimi, Rusya'da yaşanan çatışmalardan etkilenip ülkelerinden zor şartlar altında göç etmek sureti ile İstanbul'a ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerine göç etmişlerdir. Bolşeviklerle olan çatışmalarından dolayı Beyaz Ruslar olarak adları zikredilen geçmişten günümüze yaşamış olunan mülteci yaşam tarzını yaşamak zorunda kalmıştır. Daha öncede zikrettiğimiz üzere Beyaz Ruslarla ilgili çok yayın yapmıştır. Biz sadece makalemizde Stalin dönemi Beyaz Rusları inceledik. Lenin'in ölümünden sonra baskıcı Stalin dönemi başlamıştır. Sovyetler Birliğinin o dönemdeki karışık ve kitlesel baskı tarihi, Stalin'in uyguladığı insanlık dışı uygulamalar, bizi büyülemeye ve küresel siyaseti etkilemeye de devam edecektir. Rusya'nın öncelikli hedefi ülkesine karşı yapılan her hangi bir ittifakı önlemektir. Ankara Hükümeti Kurtuluş Savaşı boyunca ülkesinde barınan Beyaz Ruslara karşı Moskova ile ters düşmeyecek kararlar alırken diğer taraftan sığınmacılara karşı da radikal kararlar almamışlardır.

Ankara Hükümeti Stalin döneminde Beyaz Rusların karşı propagandalarına müsaade etmeyerek Türk- Sovyet ilişkilerindeki dengeyi korumayı önemli görmüşse de komünist propagandaya dair hiçbir faaliyete sessiz kalmamıştır. Devlet Başkanı Stalin'i konu alan yayınlar, komünist propaganda içerdiği gerekçesiyle yasaklanmıştır. Yeni bir dünya savaşının beklendiği dönemde yakın tarihte özgürlük savaşı vermiş olan Türkiye için komşu ülkeleriyle kurduğu ittifaklar büyük önem taşımaktaydı. Türkiye Sovyet Rusya ile ilişkilerinin devamlılığı konusunda hassasiyet göstermekle birlikte daima komünizme karşı bir duruş sergilemiş ve her zaman milli siyaset ilkesinden hareketle iç huzuru sağlamaya öncelik vermiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Hariciye Nezareti, İstanbul Murrahaslığı, Fon No: 22-62. Fon no: 67-83. Fon no: 54-12.2 Fon No:40-43.

Muamelat genel Müdürlüğü, Fon No: 30-10-0-0: Yer No:209-422-3.

Muamelat genel Müdürlüğü, Fon No: 30-10-0-0: Yer No:124.886.4.

Muamelat Genel Müdürlüğü, Fon No: 30-10-0-0: Yer No:124.886.4.

Kararlar Daire Başkanlığı: Fon No:30-18-1-1.

Kararlar Daire Başkanlığı: Fon No:30-18-1-1. Yer No:86-86.

Kararlar Daire Başkanlığı: Fon No:30-18-1-1. Yer No:27-72-16.

Kararlar Daire Başkanlığı: Fon No:30-18-1-2. Yer No:65-45-8.

Kararlar Daire Başkanlığı: Fon No:30-18-1-2. Yer No:88-119.

Kararlar Daire Başkanlığı: Fon No:30-18-1-2. Yer No:68-75-19.

Kararlar Daire Başkanlığı: Fon No:30-18-1-1. Yer No:91-41-15.

²⁸ Kezban, Kaplan, "Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Millî Mücadele ve Ankara Hükümeti İle Olan İlişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32/2, 2017, s.13.

Kararlar Daire Başkanlığı: Fon No:30-18-1-1. Yer No:52-23.

Kitap ve Makaleler

Ascher, A., *Kısa Rusya Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2020.

Bakar, Bülent, *Beyaz Ruslar: Esir Şehrin Misafirleri*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2012.

Baran, Tülay, “Mütareke Döneminde İstanbul’daki Rus Mültecilerin Yaşamı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22/64, s. 119-140.

Delon, Johnson, *Beyoğlu’nda Beyaz Ruslar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.

Dunham Vera, *In Stalins Time Middle Class Values in Soviet Fiction*, Cambridge University Press, New York 1976.

Deutscher, Isaac, *Stalin*, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1969.

Görgeç, İsmail, “Rusya’da Stalinizmin Doğuşu”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 10/2 225-248.

Gürsel Haluk F., *Tarih Boyunca Türk Rus İlişkileri*, Baha Matbaası, İstanbul 1968.

Kaplan, Kezban, “Beyaz Rus Mültecilerinin Gözünden Millî Mücadele ve Ankara Hükümeti İle Olan İlişkileri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 32/2, 2017, s. 297-325.

Kaplan, Kezban, “Rusça ve Türkçe Kaynakların Işığında Beyaz Rus Mücadelecilerinin Anadolu’daki Yaşamları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 34/1, s. 1-22.

Macar, Oya, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye’de*, Libra Kitap, İstanbul 2010.

Stalin, Josef Vladimir, *Eserler 1938*, C. 15, İnter Yayınları, İstanbul 1951.

Sadıgov, Ramin, “Rus İç Savaşı’ndan Sonra Türkiye’ye Sığınan Göçmenlerin Gelibolu Günleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 51, Güz 2016, s. 113-128.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih 1789-1914*, C. 1, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

Uturgari, Svetlana, *Beyaz Ruslar ve Kemalist Türkiye*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2015.

Yerasimos, Stefan. *Türk Sovyet İlişkileri*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1979.